

รอยพระพุทธรูปที่  
พระธาตุเชิงชุม

โดย นางสาวเบญจพร ศล้วยเกตุ นักโบราณคดีปฏิบัติการ  
สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร



# พระธาตุเชิงชุม



หากนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองสกลนครแล้ว เชื่อว่าหลายท่านคงนึกถึงพระธาตุเชิงชุม ปูชนียสถานสำคัญนี้เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนแสดงรูปแบบเอกลักษณ์ของเจดีย์ล้านช้าง ซึ่งปรากฏส่วนยอดของเจดีย์คล้ายบัวเหลี่ยม พระธาตุองค์นี้สร้างครอบทับปราสาทเขมรที่ก่อด้วยศิลาแลง โดยพบหลักฐานเป็นจารึกอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมรบริเวณกรอบประตูทางด้านทิศตะวันออก เนื้อหาของจารึกกล่าวถึงการอุทิศที่ดินและสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่เทวสถาน กำหนดอายุสมัยจากอักษรได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ สอดคล้องกับสถานที่ตั้งองค์พระธาตุที่ตั้งภายในแนวกำแพงเมืองคูเมืองสกลนครซึ่งมีรูปทรงคล้ายรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งเป็นคติการสร้างบ้านเมืองแบบวัฒนธรรมเขมรโบราณ เมื่อวัฒนธรรมล้านช้างได้แผ่ขยายอิทธิพลมายังที่ตั้งเมืองสกลนครเมื่อประมาณ ๔๐๐ ปีมาแล้ว โดยปรากฏหลักฐานคือจารึกพระมหาเทโวไพธิสัตว์ (จารึกวัดบ้านริมท่าวัด) อำเภอเมืองสกลนคร ที่ระบุดักราช พ.ศ. ๒๑๓๙ ต่อมาจึงได้ก่อสร้างพระธาตุเชิงชุมครอบทับไปยังปราสาทเขมรที่มีมาแต่เดิม โบราณสถานแห่งนี้จึงถือเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมล้านช้างที่ปรากฏขึ้นในเมืองสกลนครเมื่อช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (กรมศิลปากร, ๒๕๕๘, แผ่นพับ)

ภาพถ่ายทางอากาศแนวกำแพงเมืองคูเมือง  
สกลนครซึ่งมีรูปทรงคล้ายรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส



# ปราสาทเขมรที่ก่อด้วยศิลาแลงภายในองค์พระธาตุเชิงชุม



ทางทิศใต้ของพระธาตุเชิงชุมวรวิหารปรากฏอาคารหลังหนึ่งซึ่งเดิมใช้เป็นสิมหรือพระอุโบสถของวัดตามประวัติสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ โดยขุนอร่ามรัชฎากร (เรือง สุคนธชาติ) ขุนสมบัติไพศาล (สา นวลมณี) ข้าราชการทั้งสองท่านพร้อมด้วยคณะญาติได้ว่าจ้างช่างชาวญวนก่อสร้างขึ้นสิมมีรูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่างพื้นถิ่นอีสานและสถาปัตยกรรมตะวันตก ลักษณะเป็นสิมโถง ขนาด ๓ ห้อง ก่ออิฐถือปูน ผังอาคารอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วไม้ซ้อนชั้นมุงด้วยกระเบื้องไม้ (แบบเกล็ด) หันหน้าไปทางทิศใต้ ด้านหน้าอาคารมีระเบียงยื่นออกมาก่อนถึงประตูทางเข้าสิม หน้าบันด้านนอกเขียนภาพจิตรกรรมหน้ากาลรูปร่างคล้ายมังกรกำลังคายวงโค้ง ถัดลงมาเป็นภาพดอกไม้ ๙ กลีบ ขนาบข้างด้วยเทพธิดายืนบนดอกบัว และเทวดาเหาะ ด้านบนสุดของหน้าบันตกแต่งด้วยลายพันธุ์พฤกษา ประตูทางเข้าเจาะช่องสำหรับเข้า - ออก จำนวน ๑ ช่อง ด้านข้างประตูทั้ง ๒ ผัง เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ผนังด้านข้างเจาะเป็นช่องหน้าต่างวงโค้ง จำนวน ๓ ช่อง ภายในสิมประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัยประทับบนฐานชุกชีขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปประทับยืน ๒ องค์ ด้านหลังองค์พระเขียนลวดลายก้านต่อดอกเป็นวงกลมคล้ายท่อนพวงมาลัย ผนังภายในตกแต่งด้วยลวดลายก้านต่อดอกเป็นวงกลม ตอนบนผนังเขียนลายพันธุ์พฤกษาโดยรอบ (กรมศิลปากร, ๒๕๕๕, หน้า ๑๔๓)

# สี่มหรือพระอุโบสถหลังเดิม ของวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร



พระธาตุเชิงชุมปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคติการบูชารอยพระพุทธรูปผ่านตำนานอุรังคธาตุในตำนานกล่าวถึงกำเนิดพระธาตุเชิงชุมไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธองค์พร้อมพระอรหันต์ ได้เสด็จโปรดสัตว์และประทับรอยพระพุทธรูปตามสถานที่ต่าง ๆ ในแถบลุ่มน้ำโขงแล้ว ได้เสด็จมายังเมืองหนองหารหลวงซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองสกลนคร ณ สถานที่แห่งนี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาททับซ้อนลงบนรอยพระพุทธรูปของพระอดีตพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันโธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า และพระกัสสปพุทธเจ้า ที่ได้เคยเสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้แล้วในบริเวณที่เรียกว่า “ภูน้ำลอด” ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณที่ตั้งของพระธาตุเชิงชุมในปัจจุบัน พระยาสุพรรณ-ภิงคารผู้ครองเมืองหนองหารหลวงจึงโปรดให้ก่ออุบมุง (อุโมงค์) ครอบรอยพระบาทดังกล่าวไว้ จึงเป็นที่มาของนาม “พระธาตุเชิงชุม” อันหมายถึงเจดีย์หรือสถานที่ซึ่งมีรอยพระพุทธรูปมารวมหรือชุมนุมกันอยู่แล้ว คำว่าเชิง หมายถึง เบื้องล่าง, ดิน และชุม-ประชุม, ชุมนุม (กรมศิลปากร, ๒๕๔๐, ๑๐๐-๑๐๑)





# อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)

ที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อ. ต. หลวงประชุมบรรณสาร (พิณ เดชะคุปต์)

วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓

ณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

ครา อานนท์ พระยาสุมิตถรรวมองกัน จักไ้รู้ปนาอุรังคธาตุ  
ของตลาคทไ้ไว้ในทั้น แล้วจักไ้กลับคืนไปโซทนาขังพระพุททศาสนา  
อันแถกม้างในเมืองสาเกตนครร้อยเอ็้ประตุ ครั้นจติไ้ไปเกิดในเมือง  
พาราณสี ออกบวชไ้เป็นฤษี ชื่อว่า สุมิตถรรวมฤษี

ส่วนเมืองมรุกชนครนั้น จักไ้ย้ายกลับคืนไปขังพระพุททศาสนา  
ไ้ตั้งทอยู่แห่งพญาปลาควันนั้น แต่เมืองนั้นก็มิอาจตั้งเป็นเอกราชอยู่ไ้  
คังแต่ก่อน จักเป็นเมืองน้อยขึ้นแก่เมืองใหญ่ ที่ท้าวพระยามิขุญสมุทร  
เสวยราชสมบัติครอบครองนั้น เหตุว่า ตลาคทไ้อธิษฐานรอยบาทไ้  
ที่กัอนหิน ไ้แก่พญาปลาควันนั้นขึ้นที่สักการบูชา พระพุททองค์ทรง  
พยากรณ์กันั้นแล้ว จึงทรงฝันพระพักตร์คือเมืองจุลลนพรหมทัตต์ และ  
เมืองอินทขั้สุวรรณ

ขณะนั้น พระอานนท์มีความสงสัยว่า พระองค์จักเสด็จไปเมือง  
ที่สงนั้นหรือๆว่าขย่เสด็จไปหนอ จึงกราบทลว่า เมื่อพระพุททองค์  
เสด็จจากภูก้าพราทนแล้ว จะเสด็จไปไ้ว่กณทไ้

พระตลาคทตรัสว่า เราจักไปชมรอยบาทที่แคมหนองทาน  
หลวงที่นั้นก่อน และในหนองทานหลวงนี้มีพระยาองค์หนึ่ง มีพระ  
นามว่าพระยาสุวรรณภิงคาร พระยาองค์นั้นมกระโโจมหัวค้ำและสัง  
วาลย์ค้ำ น้ำค้ำค้ำใหญ่ เสวยราชสมบัติอยู่ณเมืองนี้ เมื่อพระ

๑ เสื่อมศุนย์ ๒ "ชมรอยบาทที่หนองทานหลวงนี้" คือพระธาตุเจิงขุมนี้เอง  
๓ คำว่า "กระโโจมหัวค้ำ" หมายถึง มงกุฎทองคำ ๔ "น้ำค้ำค้ำ" หมายถึง  
กลนโฑทองคำ

รอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในสิมหลังเก่า เกรียงไกร  
ปริญญาพล ให้ข้อมูลว่าพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ พรหมสาขา  
ณ สกลนคร) เจ้าเมืองสกลนครองค์สุดท้าย ผู้ว่าราชการเมืองสกลนครคนแรก  
เป็นผู้สร้างถวายเป็นพุทธรูปบูชาแด่องค์พระธาตุเชิงชุม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เดิมเคย  
ประดิษฐานอยู่ประตูทางเข้าองค์พระธาตุ ก่อนย้ายมาประดิษฐานไว้ภายในสิม  
หรือพระอุโบสถหลังเดิมเช่นในปัจจุบัน (เกรียงไกร ปริญญาพล, ม.ป.ป.,  
ออนไลน์)

ลักษณะรอยพระพุทธรูปจำลองสลักจากหินทรายปิดทองเป็น  
รอยพระบาทข้างขวา มีขนาดความกว้างวัดจากขอบนอกประมาณ ๘๔  
เซนติเมตร ความยาววัดจากขอบนอกประมาณ ๑๙๑.๕๐ เซนติเมตร  
รอยพระบาทสลักลึกลงไปประมาณ ๑๑ เซนติเมตร ขอบด้านนอกของ  
รอยพระพุทธรูปซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น หมายถึงพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์  
ส่วนของ รอยพระบาทข้างขวาขนาดใหญ่ที่ปรากฏหมายถึงรอยพระบาทของ  
พระโคตมพุทธเจ้า (พระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน) ทางวัดอนุญาตให้พุทธศาสนิกชน  
สามารถเดินทางเข้าสักการะพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปดังกล่าวได้



พระยาประจันตประเทศธานี  
(โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร)

ที่มา : [th.wikipedia.org/wiki/พระยาประจันตประเทศธานี](http://th.wikipedia.org/wiki/พระยาประจันตประเทศธานี)  
(โง่นคำ\_พรหมสาขา\_ณ\_สกลนคร)

รอยพระพุทธรูปที่รอยประดิษฐานภายใน  
สิมหรือพระอุโบสถหลังเดิมของวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร

พระธาตุเชิงชุมนอกจากมีคุณค่าความสำคัญในด้านพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาคารสิ่งก่อสร้างในวัฒนธรรมเขมรโบราณและวัฒนธรรมล้านช้างแล้ว ยังเป็นหนึ่งในสถานที่สำคัญที่เชื่อมโยงเรื่องราวผ่านตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นวรรณกรรมสำคัญในแถบลุ่มน้ำโขงที่แต่งขึ้นในช่วงต้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช กษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (สุรศักดิ์ ศรีสำอาน, ๒๕๔๕, ๑๙๑) จึงอาจกล่าวได้ว่าพระธาตุเชิงชุมสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อเรื่องการนับถือรอยพระพุทธรูปที่ปรากฏในรูปแบบของตำนาน ต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ พระยาประจันตประเทศธานี ได้อัญเชิญรอยพระพุทธรูปจำลองมาถวายแด่พระธาตุเชิงชุมเพื่อเป็นพุทธบูชา การถวयरอยพระพุทธรูปครั้งนี้ นอกจากความเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้วยังเป็นการสืบทอดคติการบูชารอยพระพุทธรูปที่ปรากฏขึ้นในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ดังนั้นวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหารมิได้เป็นเพียงสถานที่ชุมนุมรอยพระบาทตามที่ปรากฏในตำนานเท่านั้น รอยพระพุทธรูปจำลองที่นำมาถวายเป็นพุทธบูชาไม่เพียงแต่เป็นปูชนียวัตถุสำคัญของวัด แต่รอยพระพุทธรูปดังกล่าวเสมือนเป็นตัวแทนของเรื่องราวการกำเนิดพระธาตุเชิงชุมสถานที่ชุมนุมรอยพระบาทที่ปรากฏในรูปแบบของงานศิลปกรรม แม้ว่าการสร้างรอยพระพุทธรูปจำลองจะเกิดขึ้นในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงคติการนับถือรอยพระพุทธรูปที่สืบเนื่องในพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

## บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (๒๕๕๘). ชุมทรัพย์จากอดีต สกลนคร. [แผ่นพับ]. ร้อยเอ็ด : สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด  
กรมศิลปากร

กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). รอยอดีตสกลนคร. ขอนแก่น : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗/  
ขอนแก่น กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (๒๕๕๕). ร้อยรอยเก่าสกลนคร. กรุงเทพฯ : สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด กรมศิลปากร.  
เกรียงไกร ปริญาพล. พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร). สืบค้นเมื่อ ๒๘  
มกราคม ๒๕๖๔ จาก [http://www.kkppn.com/?cid=1328332&fbclid=IwAROTSGqyLi\\_SWRWUETdiBI8zuFvOjC8qL8 CHhMKr4RWvk1c9UNr0yxEJKsA](http://www.kkppn.com/?cid=1328332&fbclid=IwAROTSGqyLi_SWRWUETdiBI8zuFvOjC8qL8 CHhMKr4RWvk1c9UNr0yxEJKsA)

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (๒๕๔๕). ลำดับกษัตริย์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน  
แห่งชาติ กรมศิลปากร.

## ขอขอบคุณ

คุณกุลวดี สมัครไทย นักโบราณคดีชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร

คุณศุภมาสสร หิรัญเตียรณกุล นักโบราณคดีชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี กรมศิลปากร